

Wie is God?

Eerder verschenen (iets gewijzigd) in *Mensen over God*, Baarn: Gooi & Sticht, 1997
Het antwoord op deze vraag weet geen mens. Wie God ter sprake brengt, heeft het namelijk over een mysterie dat niemand kan doorgronden, een geheimenis die niet te peilen is. Daarom dienen we bescheiden te zijn en niet voor te geven precies te weten wie of wat Hij is. Wie God werkelijk is, zijn identiteit, gaat ons bevattingsvermogen verre te boven. Onze antwoorden op de vraag naar zijn identiteit zijn daarom per definitie onvolledig, ontoereikend. De voorstellingen die mensen in de loop van de geschiedenis zich van God hebben gemaakt, hebben eerder betrekking op zijn imago dan op zijn identiteit.

In mijn eigen denken en spreken over God maak ik onderscheid tussen zijn *identiteit*, wie Hij feitelijk is, en zijn *imago* in de wereld, het beeld dat mensen van Hem hebben. Als het om het eerste gaat, vind ik dat ik eerbiedig moet zwijgen en deemoedig dien te buigen voor de geheimenis. Daarom erger ik me soms mateloos aan mensen die menen alles over God te weten, waarbij niets overblijft van het mysterie. Over het tweede kunnen we nadenken, praten en discussiëren. De imago's van God, die onder ons leven, kunnen we kritisch beoordelen en beproeven en op basis daarvan onze keuzes maken. Door de eeuwen heen hebben mensen vele voorstellingen van God gehad en diverse antwoorden gegeven op de vraag wie God is.

Mijn eigen beeld van God sluit aan op de godsvoorstelling die ontwikkeld is in de geloofstraditie waarin ik geboren ben en waarbinnen ik ben opgegroeid: de joods-christelijke. Aan het begin van deze traditie staat het Oude Testament als een monumentaal getuigenis van de worsteling van het oude Israël met de vraag naar God. Met name met de vraag wie van al datgene wat zich als god aandient in de wereld nu eigenlijk God is. Uitgangspunt voor mijn denken en spreken over God is het antwoord dat in deze geloofstraditie is gegeven. Daarbij werd scherp onderscheid gemaakt tussen God en afgod, tussen God en ongod. God is de Levende God, die geheel buiten mensen om op zichzelf bestaat, die buiten het toedoen van mensen er altijd al was, nog steeds is en eeuwig zal zijn. God werd noch geboren noch gemaakt; sterker nog, Hij is de Oerbron, de Voortbrenger en Schepper van alles. Afgoden daarentegen zijn flutgoden, maaksels van mensenhanden, die voor hun bestaan en voortbestaan volstrekt afhankelijk zijn van mensen die hen door offers onderhouden en in leven houden.

In de strijd ter verkrijging van een zo zuiver mogelijke godsvoorstelling heeft het imago van God in de geloofstraditie van het oude Israël gaandeweg duidelijker contouren gekregen. Dit betekent niet dat God een geschiedenis heeft, als zouden we een biografie van Hem

kunnen schrijven - een arrogante pretentie die met geen mogelijkheid uit te voeren is. Wat we wel kunnen doen is de ontwikkeling van godsvoorstellingen nasporen en een geschiedenis van het godsgeloof schrijven. In het Oude Testament kreeg het mysterie God 'persoonlijkheid' toegekend. Daarmee wilde men niet zeggen dat God een persoon *is*, maar dat we ons Hem zo kunnen *voorstellen*. Dit is ook het geval bij het gebruik van allerlei beelden van God in overdrachtelijke, figuurlijke zin: God als Koning, Rechter, Bevrijder, Bondgenoot of Vader. Het is altijd een kwestie van 'bij wijze van spreken'. Dit geldt ook voor de manier waarop we over God spreken met gebruikmaking van mannelijke voornaamwoorden: Hij, Hem en Zijn. De mannelijke voorstelling van God - die immers mannelijk noch vrouwelijk is - heeft in de bijbel overigens een interessante voorgeschiedenis. Daar heb ik in mijn boek *Zin en onzin over God* de aandacht op gevestigd.

Aanvankelijk hebben de oude Israëlieten naast de mannelijke óók een vrouwelijke voorstelling van God er op na gehouden. Er zijn duidelijke aanwijzingen dat men in vroegere tijden in een twee-eenheid geloofde: naast de als mannelijk voorgestelde God Jahwè vereerde men zijn vrouwelijke partner Asjera. Maar haar verering werd tegen het eind van de 7de eeuw v.C., onder de druk van het uiterst streng geloof in één God, losgelaten en verboden. Uit vrees voor de idee van 'meergodendom' en 'veelgodendom' werd de belangrijke belijdenis "Hoor, Israël, Jahwè onze God, Jahwè is één", die we in Deuteronomium 6:4 kunnen nalezen, vanaf die tijd in uiterst strikte zin geïnterpreteerd.

Deze ontwikkeling is iets dat ik persoonlijk zeer betreurt, omdat ze verstrekende negatieve consequenties had voor de positie van de vrouw. Zij werd, en wordt, mede daardoor uit geestelijke ambten geweerd, niet alleen in het jodendom maar ook in het christendom. Hoe anders zou de vrouw er aan toe geweest zijn in de samenleving, als men toen de twee-eenheid in de godsvoorstelling had gehandhaafd! Waarom zou de twee-eenheid een bedreiging zijn voor de éénheid van God? Evenals de drie-eenheid in de latere christelijke voorstelling is een twee-eenheid per definitie een *éénheid* - mannelijk-en-vrouwelijk.

In de oudtestamentische godsvoorstelling kreeg God als deel van zijn 'persoonlijkheid' ook een 'Naam' toegekend. Daarmee werd getracht iets van zijn 'identiteit' en zijn 'karakter' tot uitdrukking te brengen. De wel heel bijzondere Naam Jahwè betekent "Hij is". Daarom kunnen we de Naam het beste vertalen met "De Aanwezige". Typerend is dat bij de verklaring van deze Naam gezegd wordt: "Hij is degene die er is". Voor de oude Israëlieten was het bestaan van God namelijk een axioma, een weliswaar onbewezen maar toch vanzelfsprekende waarheid. Over de vraag of God wel of niet bestaat wordt nergens in het Oude Testament gediscussieerd.

Daarover zegt de dichter van Psalm 14: Alleen de dwaas zegt bij zichzelf: 'Er bestaat geen god'. Het niet-bestaan van God was voor het oude Israël volstrekt ondenkbaar. Zonder God zou er niets zijn, zou alles één duizelingwekkende leegte, één groot chaotisch zwart gat zijn. God Jahwè is volgens de oudtestamentische geloofsvoorstelling de Schepper die in de duistere chaos licht en orde bracht.

Wezenlijk voor het God-zijn van God Jahwè is dat Hij niet alleen de Schepper van het grote heelal is, maar dat Hij ook betrokken is bij de wereld van de mensen. De Onkenbare kan gekend worden in die zin dat Hij in de wereld ervaren kan worden. Mensen kunnen een besef hebben van zijn aanwezigheid. Zijn alles overstijgende verhevenheid sluit een relatie tussen Hem en mensen niet uit. Integendeel, God en mens kunnen geestelijk met elkaar in verbinding staan en zelfs een band krijgen. Het oude Israël heeft God leren kennen als de Schepper die om zijn schepping en zijn schepselen geeft en zich tot hen wendt. Hij werd ervaren als de Verhevene-in-ons-midden, de Verborgene-in-onze-werkelijkheid. Al heeft niemand God ooit gezien, toch kreeg Hij langzamerhand een 'gezicht', waarop te lezen is wie en hoe Hij is. Zo werd de vraag wie God is gaandeweg beantwoord.

In de omgang met God werd men zich bewust van de specifieke eigenschappen die Hem toebehoren en die Hem onderscheiden van de afgoden. Voor mij is de meest indrukwekkende tekst in dit verband Exodus 34:6-7. Daar wordt verteld dat Mozes in een godservaring God zelf diens Naam hoorde proclameren: "Jahwè ging hem voorbij en riep: Jahwè! Jahwè is een barmhartige en genadige God, geduldig, groot in liefde en trouw...". Deze eigenschappen zijn onlosmakelijk verbonden met de Naam van de God van Israël. In het verhaal over de uittocht van de Israëlieten uit Egypte wordt hun bevrijding vanuit het geloof geduid als het werk van God Jahwè, die zich het lot van het tot slavernij gebrachte volk heeft aangetrokken. Hij werd daartoe bewogen door gevoelens van barmhartigheid, genade, liefde en trouw. Op de achtergrond speelde mee zijn diep gevoel voor recht en gerechtigheid. God Jahwè kan geen onrecht zien en wil dat mensen op een waardige wijze tot hun recht komen. De barmhartige Bevrijder is de God van recht en gerechtigheid.

Hoe hoog de oude Israëlieten dit beeld van God in hun vaandel hadden, blijkt ook uit het feit dat ze juist recht en gerechtigheid beschouwden als de grondslag van Gods troon. Anders gezegd, het is op deze pijlers dat de heerschappij van God in de wereld rust. Waar recht en gerechtigheid worden gerealiseerd, daar regeert Hij, daar heerst vrede en worden liefde en barmhartigheid betracht. Daarom loopt het dringende appel aan mensen om recht te doen, geweld uit te bannen, elkaar barmhartigheid en liefde te bewijzen, als een rode draad door de

hele bijbel heen. De verleiding is groot in dit verband een hele rij indrukwekkende bijbelteksten te noemen, maar ik volsta met het citeren van het zevenledige appel in het eerste hoofdstuk van het boek Jesaja (verzen 16-17):

Weg met uw misdaden!

Houd op met kwaad doen!

Leer het goede te doen!

Betracht rechtvaardigheid!

Houd de geweldenaar in toom!

Verschaf recht aan de wezen!

Verdedig de weduwen!

Zoals op vele plaatsen in de bijbel, waar zeven dingen worden vermeld en het voornaamste in het centrum staat, zo bevindt "Betracht rechtvaardigheid!" zich hier in het brandpunt van de zeven oproepen tot zedelijk handelen.

De karakteristieke eigenschappen van God Jahwè worden in vele toonaarden in het hele Oude Testament onder woorden gebracht. Zo staat het geloof in God als de Bevrijder centraal in de Tien Geboden. Daar laat men God Jahwè zichzelf 'voorstellen' door te verklaren: "Ik, Jahwè, ben je God, die je uit Egypte uit het slavenhuis heb geleid". Het is op basis hiervan dat het de Israëlieten verboden was andere 'goden' er op na te houden. Waar Jahwè de Bevrijder als God wordt aanvaard, is geen plaats voor andere 'goden'.

Waarom dan niet?, zouden we ons kunnen afvragen. Het antwoord dat in het Oude Testament op deze vraag wordt gegeven, is kortweg: omdat de afgoden geen enkele aanspraak kunnen maken op de kwalificatie 'God'. Waarlijk 'God' is alleen Degene die, door barmhartigheid en liefde bewogen, ter wille van recht en gerechtigheid in de geschiedenis heeft ingegrepen om mensen te bevrijden en tot hun recht te laten komen. En dat, zo zeiden de oude Israëlieten, heeft geen andere 'god' ooit gedaan. Door God Jahwe te vergelijken met andere 'goden' is men tot de conclusie gekomen dat Hij volstrekt ongeëvenaard is en daarom de enige is die 'God' genoemd mag worden.

Zo liet men Mozes naar aanleiding van de bevrijding uit Egypte in een gebed tot Jahwè zeggen: "Er is geen god in de hemel of op de aarde, die zulke werken en zulke machtige daden verricht als U!" - zoals we kunnen lezen in Deuteronomium 3:24. En op basis hiervan worden mensen opgeroepen: "Erken dan heden en prent het in uw hart: Jahwè is God boven in de hemel en beneden op de aarde; er is geen ander!" (Deuteronomium 4:39). Ik zou hier tenminste nog tien andere teksten uit het Oude Testament kunnen noemen, waarin Jahwè onvergelijklijk

en uniek wordt genoemd. Deze verwijzen alle naar zijn meest karakteristieke eigenschap: de door barmhartigheid en liefde gedreven Bevrijder van mensen die onder een slavenjuk zijn gebracht en onder onrecht en geweld lijden.

De idee van bevrijding heeft ook speciaal betrekking op de bevrijding van mensen vanonder het juk van het veelgodendom. Dit is iets dat we niet mogen onderschatten. Het geloof dat er maar één God is, betekende namelijk een definitieve breuk met het destijds gangbare beeld van een wereld bevolkt met allerlei goden, geesten, demonen en duistere machten. Door dit wereldbeeld, dat onlosmakelijk verbonden is met het geloof in meerdere goden, leefden mensen veelal in angst en beving: ze liepen voortdurend gevaar slachtoffer te worden van de rivaliteit tussen verschillende goden; ze waren vaak bang dat ze één of andere god hadden miskend of aanstoot hadden gegeven; ze voelden zich voortdurend belaagd en bedreigd door onbekende demonische machten.

De radicale breuk in het oude Israël met dit wereldbeeld bracht een ommekeer te weeg: men had te maken met één God, die een duidelijk gezicht heeft, een God met een onmiskenbare zedelijke wil, die als enige de wereld schiep, alle chaosmachten overwonnen heeft en alle krachten in de wereld in zijn hand heeft. Het geloof in de ene God Jahwè maakte schoon schip met al deze machten die mensen bedreigden en knechtten, en verbrak dit slavenjuk voorgoed.

Het antwoord dat in het Oude Testament wordt gegeven op de vraag wie nu eigenlijk God is, en wie God eigenlijk is, beschouw ik als volstrekt toereikend voor mijn geloof. Aan dit antwoord, waarin al het essentiële duidelijk en uitputtend is gezegd, kan niets wezenlijks meer worden toegevoegd. Ook niet door het Nieuwe Testament, want daarin wordt alleen maar herhaald en verdiept wat in het Oude al aan de orde is geweest. Door zijn manier van leven en zijn leer heeft Jezus de oudtestamentische wegwijzing `vervuld'. Wat hij ons geleerd heeft, is niet wie God is, maar wat God van ons vraagt en hoe wij als zijn kinderen moeten leven.

De nieuwtestamentische belijdenis van Jezus als `zoon van God', die iets heel anders is dan `God de Zoon', houdt primair in dat hij het `kind van God' bij uitstek is. Daarmee wordt tot uitdrukking gebracht dat Jezus heel dicht bij God stond en heel intiem met hem omging. Dit blijkt uit het feit dat Jezus bij zijn doop de Heilige Geest van God geschonken kreeg en dat hij zich zijn hele leven lang door deze Geest heeft laten leiden. In deze hoedanigheid riep hij mensen op hem te volgen bij zijn inzet voor het realiseren van de heerschappij van God.